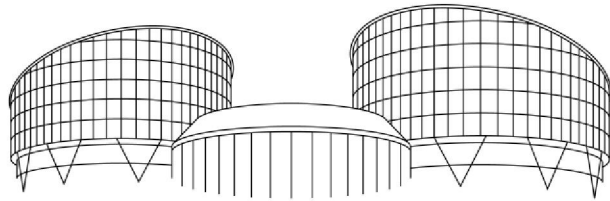

[Oversættelse]

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

FØRSTE AFDELING

SAGEN RAHIMI MOD GRÆKENLAND

(Klage nr. 8687/08)

DOM

STRASBOURG

5. april 2011

ENDELIG

05/07/2011

Denne dom er endelig i medfør af Konventionens artikel 44, stk. 2. Der kan foretages mindre formelle ændringer i dommen.

I sagen Rahimi mod Grækenland

har Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (første afdeling), der har behandlet sagen

i ét kammer bestående af:

Nina Vajić, *formand*,

Christos Rozakis,

Peer Lorenzen,

Khanlar Hajiyev,

George Nicolaou,

Mirjana Lazarova Trajkovska,

Julia Laffranque, *dommere*,

og Søren Nielsen, justitssekretær for afdelingen,

efter at have voteret i lukket retsmøde den 15. marts 2011

dags dato afsagt følgende dom:

PROCEDURE

1. Baggrunden for sagen er en klage (nr. 8687/08), der er rettet mod Den Helleniske Republik, idet en afghansk statsborger, Eivas Rahimi ("klager") den 21. januar 2008 indgav en klage til Domstolen i medfør af artikel 34 i Konventionen til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder ("Konventionen").

2. Klager, der fik meddelt fri proces, var repræsenteret ved I.-M. Tzeferakou, D. Angeli og P. Masouridou, der er advokater ved advokatstanden i Athen. Den græske regering ("Regeringen") var repræsenteret ved delegerede til dens befuldmægtigede, K. Georgiadis, assessor ved statens advokat, og fr. Z. Hatzipavlou, undersøgelsesleder hos statens advokat.

3. Klager påstod, at der navnlig var sket en krænkelse af Konventionens artikel 3, 13 og 5, stk. 1, 2 og 4.

4. Den 13. marts 2009 besluttede formanden for første afdeling at underrette Regeringen om klagen. Det blev endvidere besluttet, således som det er muligt i medfør af Konventionens artikel 29, stk. 3, der var en gældende bestemmelse på daværende tidspunkt, at kammeret samtidigt skulle træffe afgørelse om formaliteten og realiteten.

SAGENS BAGGRUND

I. DE FAKTISKE OMSTÆNDIGHEDER I SAGEN

5. Klager er født den 1. januar 1992 og bor på nuværende tidspunkt i Athen.

6. Klager forlod, efter forældrenes død under de væbnede konflikter, der hærgede i hjemlandet, Afghanistan i 2007. Han var ifølge eget udsagn i livsfare på grund af sin alder og fordi han var en forældreløs. Den afghanske stat kunne på ingen måde tilbyde ham midler, der kunne sikre hans fysiske integritet og overlevelse.

7. Den 19. juli 2007 indrejste klager i Grækenland, hvor han gik i land på øen Lesbos, der ligger ud for Lilleasiens kyst. Klager var ikke i besiddelse af de nødvendige rejsedokumenter. Han blev samme dato arresteret omkring kl. 17 af politiet i Lesbos. Kommandanten for politistationen i Kalloni foreslog politichefen på Lesbos, at klager skulle udvises, og beordrede, at klager skulle tilbageholdes, indtil der blev truffet en afgørelse om udvisning (dokument nr. 6634/1/231-tß).

A. Tilbageholdelse i Pagani-centret

1. Klagers version

8. Klager hævder, at han på daværende tidspunkt var 15 år gammel og ikke var ledsaget af sine forældre eller af et andet familiemedlem. Han var analfabet og talte ikke andre sprog end sit modersmål, farsi. Da de kompetente myndigheder registrerede ham, var der ingen professionel tolk til stede. En anden tilbageholdt, der var hans landsmand og talte lidt engelsk, blev brugt som tolk. Registreringen af klager varede kun et par minutter, og hans landsmand spurgte ham kun om hans for- og efternavn, navnene på hans forældre og hans alder. Ingen spurgte ham om grundene til, at han var adskilt fra sin familie, eller årsagerne til, at han var flygtet fra sit hjemland. Han modtog ingen informationer om muligheden for at ansøge om politisk asyl. Klager hævder, at manglen på en certificeret oversætter forhindrede ham i at tale på eget initiativ for myndighederne, da hans landsmand, der fungerede som tolk, ikke var underlagt tavshedspligt. Klager hævder, at ingen på et forståeligt sprog informerede ham om hans rettigheder eller det retssystem, som han var underlagt. Han hævder endelig, at de nationale myndigheder ikke tog hensyn til, at han var mindreårig, og at han derfor tilhørte en særligt sårbar kategori af flygtninge.

9. Den 20. juli 2007 beordrede politichefen på Lesbos udvisning af N.M., der er afghansk statsborger, på grund af ulovlig indrejse og ulovligt ophold på græsk territorium (afgørelse nr. 6634/78/1011-α). Det er i afgørelsen anført, at N.M., der er født i 1987 og ledsagede klager, er hans fætter. Sætningen ”han ledsager sin mindreårige fætter (...)” fremstår som en standardtekst i afgørelsen om udvisning. I henhold til samme dokument skulle N.M.s udrejse ske af fri vilje inden for en periode på tredivede dage. Det blev også bekræftet, at denne person var blevet arresteret den 19. juli 2007 af det græske politi, at han var blevet underrettet på arabisk om sine rettigheder, og at han ikke havde gjort indsigelse mod udvisningen inden for den fastsatte frist på 48 timer. Klager hævder, at han aldrig har mødt N.M., at han ikke er hans fætter, og at han aldrig over for de nationale myndigheder skulle have erklæret, at han kender den pågældende person.

10. Klager blev tilbageholdt indtil den 21. juli 2007 i Pagani-tilbageholdelsescentret for illegale indvandrere på øen Lesbos. Han hævder, at han blev tilbageholdt sammen med voksne, at han sov på en uhumsk madras, og at han ikke kunne få rene lagner og tæpper. Der var ingen møbler i cellen og han var tvunget til at spise på gulvet. Klager påstår endvidere, at han i hele tilbageholdelsesperioden ikke måtte forlade bygningen, og at han blev tilbageholdt uden nogen kontakt med omverdenen. Der var kun én enkelt telefon i bygningens gård. Klager hævder, at han ikke havde de nødvendige midler til at købe et telefonkort, og, at han, selv om han havde haft adgang til gården, hverken ville kunne have kontaktet en advokat eller de sociale tjenester. Klager kunne kun møde en repræsentant for den tyske ikke-statslige organisation Pro Asyl, der på daværende tidspunkt var udsendt til øen Lesbos. Han hævder, at han under sin tilbageholdelse ikke modtog juridisk bistand, og at anklagemyndigheden for mindreårige aldrig blev underrettet om hans sag.

2. Regeringens version

11. Regeringen hævder, at klager efter arrestationen fik et informationsnotat fra myndighederne, der var skrevet på arabisk og indeholdt henvisninger til alle klagers rettigheder. I notatet var der redegjort for klagers ret til at indbringe eventuelle klagepunkter for den overordnede politichef samt for præsidenten for forvaltningsdomstolen vedrørende afgørelsen om tilbageholdelsen. Klager skulle have fortalt myndighederne, at han var ledsaget af sin fætter, N.M. Regeringen bemærkede, at dette fremgik af kvitteringen for underretningen, der er underskrevet af klager og hans fætter, der ledsagede ham på det tidspunkt. Klager blev derefter overført til sygehuset på Lesbos, ”Vostaneio”, hvor han gennemgik lægeundersøgelser. Socialvæsenet for præfekturet på Lesbos blev også underrettet om hans sag.

12. Anklageren ved retten i første instans på Lesbos undlod at indlede en straffesag mod klager for ulovlig indrejse i Grækenland. Under den administrative procedure, der blev indledt mod klager, var klager tilbageholdt i den celle, der var specielt indrettet til mindreårige i Pagani-tilbageholdelsescentret. Regeringen påstår, at klager aldrig klagede til de lokale myndigheder over forholdene under tilbageholdelsen, eller over, at den person, der ledsagede ham, ikke var hans fætter, og at han ikke ønskede at udrejse sammen med ham.

B. Afgørelse om udvisning af klager

13. Afgørelsen om udvisning, der var på græsk, blev forkyndt for N.M. den 21. juli 2007. I afgørelsen blev sidstnævnte og klager, der begge var frigivet, forpligtet til at forlade græsk territorium inden for 30 dage. Klager hævder, at han blev overladt til sig selv, og at ingen myndighed undersøgte hans sag. Han blev hverken tilbudt nogen form for indkvartering eller en bådbillet, så han kunne forlade øen Lesbos. Klager skulle alene have modtaget hjælp fra "Prosfygi", en ikke-statslig lokal aktivitetsorganisation, der hjælper migranter. Klager skulle have været uden indlogering fra ankomsten den efterfølgende dag til Athen og frem til den 23. juli 2007, hvor den ikke-statslige organisation "Arsis" tog sig af ham.

14. Den 27. juli 2007 indgav klager en ansøgning om politisk asyl. I referatet, der blev udarbejdet samme dag af Direktoratet for udlændinge i Attika-regionen, var der i den relevante rubrik ikke anført medlemmer af klagers familie, der skulle have ledsaget ham. Det fremgår af referatet, at klager blev født den 1. januar 1992, og at hans samtale med myndighederne fandt sted på farsi.

15. Den 31. juli 2007 fik han med hjælp fra "Arsis", en lokal hjælpeorganisation for migranter, adgang til et center for mindreårige, der er beliggende i centrum af Athen, og hvor han opholder sig i dag.

16. Den 4. september 2007 blev ansøgningen om politisk asyl afvist. Klager klagede over afgørelsen, og klagesagen er endnu ikke afsluttet. Klager har dags dato stadig ingen værge.

17. Ifølge en erklæring, der blev udarbejdet i august 2009 af den ikke-statslige organisation "Arsis", kontaktede klager dem den 23. juli 2007. Klager ankom alene til Athen sammen med andre uledsagede mindreårige, og ifølge ham var han ikke ledsaget af nogen voksen. Klager kontaktede denne forening efter sin ankomst til Athen takket være den hjælp og de informationer, han havde modtaget på Lesbos fra organisationen "Prosfygi". "Arsis" sørgede for at indkvartere klager, der angiveligt skulle være flygtet fra Afghanistan af frygt for at blive tvunget til at melde sig ind i Taliban-hæren. Da klager indfandt sig i indkvarteringscentret, havde han vanskeligt ved at integrere sig i det nye miljø og sove i mørke. Han talte meget lidt og tabte sig voldsomt. Ifølge erklæringen blev der hverken udpeget en

midlertidig eller permanent værge til klager, selv om anklagemyndigheden for mindreårige var blevet underrettet om hans eksistens.

II. RELEVANT RET, NATIONAL OG INTERNATIONAL PRAKSIS

A. Relevant ret og national praksis

1. National ret

a) Forfatningen

[udeladt tekst]

B. Relevante internationale tekster

[udeladt tekst]

RETLIGE BETRAGTNINGER

I. OM DEN PÅSTÅEDE OVERTRÆDELSE AF KONVENTIONENS ARTIKEL 3 OG 13

51. Klager klager over totalt fravær af vejledning og opfølgning, der er tilpasset mindreårige, og over, at han ikke blev ledsaget under arrestationen, fængslingen og efter løsladelsen af de nationale myndigheder. Derudover gør han opmærksom på forholdene under tilbageholdelsen i Pagani-centret på øen Lesbos og på, at han blev tilbageholdt sammen med voksne. Domstolen vil undersøge dette klagepunkt i henhold til Konventionens artikel 3 og 13, der lyder som følger:

Artikel 3

Ingen må underkastes tortur og ej heller umenneskelig eller vanærende behandling eller straf.”

Artikel 13

”Enhver, der krænkes i de ved denne Konvention anerkendte rettigheder og friheder, skal have adgang til effektiv oprejsning for en national myndighed, uanset om krænkelsen er begået af personer, der handler på embeds vegne.”

A. Om antagelse til realitetsbehandling

1. Parternes påstande

52. Regeringen påstår, at klager ikke har udtømt de nationale retsmidler vedrørende forholdene under tilbageholdelsen. Den understreger, at klager modtog en brochure, der var oversat til arabisk, og hvori det var fremhævet, at han kunne klage til den overordnede chef for politimyndighederne. Regeringen hævder, at klager var blevet underrettet om samtlige retsmidler, han kunne udøve, dvs. muligheden for at klage til den overordnede chef for politimyndighederne og muligheden for at indgive en klage til de retslige myndigheder. Klager skulle selv have underskrevet kvitteringen for forkyndelse af informationsnotatet.

53. Klager hævder, at Domstolen ikke alene skal tage højde for de retsmidler, der formelt findes i det græske retssystem, men også for den situation, de anvendes i, samt hans specifikke situation. Han understreger navnlig, at han på tidspunktet for hændelserne var en uledsaget mindreårig, uden juridisk repræsentation og endog uden kontakt med omverdenen. Han henviser til, at der ikke eksisterer noget retsmiddel i det græske retssystem, der ville gøre det muligt for en tilbageholdt migrant at klage over forholdene under tilbageholdelsen. Lov nr. 3386/2005, der fastlægger de retlige rammer for illegal indvandring, indeholder intet om dette punkt. Lov nr. 2776/1999

(straffelov) vedrører personer, der er fængslet efter en domfældelse ved en straffedomstol, og finder ikke anvendelse i sager som klagers.

2. Domstolens bemærkninger

54. Domstolen vurderer, at denne indsigelse er tæt forbundet med substansen i det klagepunkt, der er anført under henvisning til Konventionens artikel 13, og beslutter, at henskyde det til behandling i forbindelse med sagens realitet.

55. Domstolen konstaterer i øvrigt, at klagepunkterne ikke er åbenbart ugrundede i henhold til Konventionens artikel 35, stk. 3. Domstolen henviser endvidere til, at klagepunkterne ikke kommer i konflikt med nogen anden afvisningsgrund. Domstolen erklærer dermed, at de kan antages til realitetsbehandling.

B. Om realiteten

1. Parternes påstande

56. Regeringen hævder, at forholdene under klagers tilbageholdelse på øen Lesbos opfyldte kravene i Konventionens artikel 3. De nationale myndigheder har truffet alle nødvendige foranstaltninger med hensyn til ledsagelse og lægeundersøgelse af den mindreårige. Ifølge Regeringen har klager uden særlig grund overdrevet forholdene under tilbageholdelsen. Den bemærker, at klager kun var i Pagani-centret i en meget kort periode på to dage. Regeringen vedgår, at forholdene under tilbageholdelsen ikke var ideelle, og at tilbageholdelsescenterets infrastruktur ikke var tilstrækkelig til at rumme et så stort antal mennesker. Den henviser imidlertid i, at de kompetente myndigheder i juli 2007 var nødsaget til at håndtere en stor tilstrømning af flygtninge. Snesevis af irregulære migranter ankom dagligt til øen Lesbos, hvilket medførte uoverskuelige situationer i Pagani-centret.

57. Derudover erklærede Regeringen, at hverken klager eller hans fætter var i besiddelse af et pas eller andet officielt dokument. Det var derfor objektivt umuligt for myndighederne at kontrollere, om den person, der ledsagede klager, reelt var hans fætter. Regeringen bemærker, at politiet ikke ville have haft nogen grund til at overveje, om klager skulle være beslægtet med en anden person, nemlig hans fætter i den foreliggende sag, hvis der ikke var fremsat nogen erklæring herom. Derudover mener Regeringen, at argumenterne om, at myndighederne skulle have en politik med at præsentere mindreårige som ledsagede, når de ikke var det, på ingen måde er understøttet. Regeringen hævder, at § 19 i den præsidentielle forordning nr. 220/2007, der foreskriver statens forpligtelser over for mindreårige asylansøgere, ikke vedrørte klager, da han var ledsaget af et familiemedlem. Desuden udøvede klager ikke nogen af de rettigheder, der var ham tildelt ved lov, skønt han blev underrettet herom efter arrestationen.

Ifølge Regeringen fremhæver klager sin alder og sårbare situation for at vække interesse for sagen.

58. Klager påstår, at forholdene under tilbageholdelsen i Pagani-centret var uudholdelige, hvilket i vid udstrækning bekræftes i de rapporter, der er udarbejdet af Europarådets organer og ikke-statslige organisationer. Klager henviser navnlig til problemerne med overfyldning og sundhedssituationen i Pagani-centret. Han hævder, at hans celle lignede et lager, og at han var tvunget til at sove på uhumske madrasser. Han var også tvunget til at spise på gulvet, da der ikke var møbler i cellen. Klager skulle endvidere ikke have modtaget informationer om de tilgængelige retsmidler og muligheden for at indgive en ansøgning om politisk asyl. Klager bemærker endvidere, at myndighederne helt overlod ham til hans egen skæbne efter løsladelsen. Han vurderer, at staterne, således som det fremgår af nationale og internationale tekster, har en særlig forpligtelse, der skal overholdes ved behandling af uledsagede mindreårige migranter, som i princippet befinder sig i en ekstremt sårbar situation. Klager hævder i denne henseende, at ledsagede mindreårige, der befinder sig i en tredjestat uden familie eller kontakt med andre mennesker, der ville kunne hjælpe dem, er potentielle ofre for menneskehandel, tvangsarbejde og andre former nedværdigende behandling. Han henviser til, at hans sag ikke var enkeltstående, og at de græske myndigheder systematisk undlod at behandle uledsagede mindreårige migranter på en passende måde. Denne konstatering bekræftes ifølge klager i flere rapporter fra internationale organisationer og ikke-statslige organisationer, der er specialiserede i at fremme menneskerettighederne.

2. Domstolens bemærkninger

a) Generelle principper

59. Domstolen henviser til, at mishandling skal frembyde et minimum af alvor for at falde ind under anvendelsesområdet for artikel 3. Vurderingen af dette minimum er ifølge dets natur relativ; det afhænger af alle informationer i sagen, navnlig varigheden af behandlingen og dens fysiske eller mentale påvirkninger samt, undertiden, den krænkedes køn, alder og sundhedstilstand (jf. blandt andet *Van der Ven mod Nederlandene*, nr. 50901/99, præmis 47, EMD 2003-II). Domstolen fandt således, at behandlingen var ”nedværdigende”, idet den sandsynligvis indgød følelser af frygt, angst og mindreværd, der var i stand til at ydmyge og fornædre de krænkede (jf. *Kudła mod Polen* [Storkammeret], nr. 30210/96, præmis 92, EMD 2000-XI).

60. Domstolen henviser til, at forpligtelsen i Konventionens artikel 1, kombineret med artikel 3, pålægger de høje kontraherende parter at garantere enhver person under deres jurisdiktion de rettigheder og friheder, der er nedfældet i Konventionen, at træffe foranstaltninger for at forhindre,

at de pågældende personer udsættes for tortur eller umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf (jf. *mutatis mutandis*, *Z m.fl. mod Det Forenede Kongerige* [Storkammeret], nr. 29392/95, præmis 73, EMD 2001 - V, og *A. mod Det Forenede Kongerige*, 23. september 1998, præmis 22, *Samling af domme og afgørelser* 1998-VI). Foranstaltninger med frihedsberøvelse ledsages uundgåeligt af lidelse og ydmygelse. Selv om dette er en uundgåelig kendsgerning, der som sådan og i sig selv ikke udgør en krænkelse af artikel 3, pålægges staten med denne bestemmelse ikke desto at sikre, at enhver person tilbageholdes under forhold, der er forenelige med respekt for den menneskelige værdighed, at betingelserne for tilbageholdelsen ikke udsætter personen for fare eller modgang af et omfang, der overstiger det uundgåelige lidelsesniveau, der er forbundet med en sådan foranstaltning, og, under hensyntagen til de praktiske krav til fængslingen, at personens helbred og trivsel sikres på passende vis (*Kudla mod Polen* [Storkammeret], nævnt ovenfor, præmis 92-94; *Ramirez Sanchez mod Frankrig* [Storkammeret], nr. 59450/00, præmis 119, EMD 2006-IX).

61. Selv om staterne har ret til at tilbageholde potentielle indvandrere i kraft af deres ”ubestridelige ret til at kontrollere (...) udlændinges indrejse og ophold på deres område” (*Amuur mod Frankrig*, 25. juni 1996, præmis 41, *Samling* 1996-III), skal denne ret udøves i overensstemmelse med Konventionens bestemmelser (*Mahdid og Haddar mod Østrig* (dec.), nr. 74762/01, 8. december 2005). Domstolen skal tage hensyn til disse personers særlige situation, når den foranlediges til at efterprøve vilkårene for gennemførelse af tilbageholdelsesforanstaltningen i henhold til Konventionens bestemmelser (*Riad og Idiab mod Belgien*, nr. 29787/03 og 29810/03, præmis 100, EMD 2008 -... (uddrag)).

62. Konventionens artikel 3 skal sammen med artikel 1 muliggøre effektiv beskyttelse, navnlig af børn og andre sårbare personer, og skal omfatte rimelige foranstaltninger til at forhindre mishandling, som myndighederne var eller burde have været opmærksomme på (*Mubilanzila Mayeka og Kaniki Mitunga mod Belgien*, nr. 13178/03, præmis 53, EMD 2006-XI; *Osman mod Det Forenede Kongerige*, 28. oktober 1998, præmis 116, *Samling* 1998-VIII). Det tilkommer i denne henseende Domstolen at undersøge, om anfægtede regler og praksis og frem for alt den måde, hvorpå de er anvendt i den foreliggende sag, har været mangelfulde i et omfang, der har medført krænkelse af de positive forpligtelser, der påhviler den indklagede stat i henhold til Konventionens artikel 3 (jf. *Mubilanzila Mayeka og Kaniki Mitunga mod Belgien*, nævnt ovenfor, præmis 54).

b) Anvendelse af principperne i den foreliggende sag

i. Vedrørende spørgsmålet om klager var ledsaget

63. Domstolen bemærker indledningsvist, at parterne ikke er enige om et vigtigt forhold i sagen, dvs. om klager var ledsaget af en pårørende eller ej. Domstolen henviser til, at klager ifølge Regeringen over for myndighederne skulle have erklæret, at han var ledsaget af sin fætter N.M., hvilket er bekræftet i udvisningsafgørelsen. Klager bemærker til gengæld, at han aldrig over for myndighederne har bekræftet, at én af hans slægtninge skulle have ledsaget ham til det græske område. Han tilføjer, at den måde, hvorpå myndighederne behandlede spørgsmålet om hans personlige situation, var led i en udbredt praksis på daværende tidspunkt - i det mindste på øen Lesbos. Domstolen finder, at denne uenighed er af særlig betydning i den foreliggende sag, idet statens forpligtelser i forbindelse med behandlingen af mindreårige migranter kan variere, afhængigt af om er ledsagede eller ej.

- *Generelle principper vedrørende bedømmelsen af beviserne*

64. Domstolen understreger, at den ved bedømmelse af beviserne lægger beviskriteriet ”uden for enhver rimelig tvivl” til grund. Den har imidlertid aldrig haft til hensigt at låne tilgangen fra de nationale retssystemer, der anvender dette kriterium. Det tilkommer ikke Domstolen at træffe afgørelse om skyld i medfør af straffeloven eller om civilretligt ansvar, men om de kontraherende staters ansvar i henhold til Konventionen. Den specifikke karakter af det hverv, der er tildelt Domstolen i henhold til Konventionens artikel 19 - at sikre opfyldelsen af forpligtelsen til at anerkende de i dette instrument nedfældede fundamentale rettigheder, som de høje kontraherende parter har påtaget sig - betinger Domstolens måde for behandling af bevisspørgsmålet. Der er i forbindelse med sagen for Domstolen ingen proceduremæssig hindring for bevisers antagelse til realitetsbehandling eller forud fastsatte bestemmelser, der finder anvendelse ved deres bedømmelse. Domstolen antager konklusioner, der ifølge denne er støttet af en uafhængig bedømmelse af samtlige beviser, herunder de slutninger, som den kan drage af de faktiske forhold og parternes bemærkninger. I overensstemmelse med Domstolens faste retspraksis kan beviserne stamme fra en række indicier, eller fra ikke-tilbageviste formodninger, der er tilstrækkeligt alvorlige, præcise og samstemmende. Endvidere er den grad af overbevisning, der er nødvendig for at nå frem til en bestemt konklusion, og i denne henseende bevisbyrdens fordeling, uløseligt forbundet med de faktiske forhold, arten af den fremsatte påstand og den pågældende konventionsret (*Natchova m.fl. mod Bulgarien* [Storkammeret], nr. 43577/98 og 43579/98, præmis 147, EMD 2005-VII). Domstolen henviser ligeledes til, at dens årvågenhed skal intensiveres over for rettigheder som dem, der er garanteret i Konventionens artikel 3, og som uden undtagelse forbyder tortur og umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf (jf. *Ribitsch mod Østrig*, 4. december 1995, præmis 32, serie A nr. 336).

65. Domstolen vurderer med hensyn til de informationer, den indhenter af egen drift, at den i betragtning af, at den beskyttelse, der er garanteret i artikel 3, er absolut, skal være overbevist om, at den bedømmelse, der er foretaget af myndighederne i den pågældende kontraherende stat, er fyldestgørende og tilstrækkelig dokumenteret af interne informationer og informationer fra andre pålidelige og objektive kilder, som f.eks. andre kontraherende eller ikke-kontraherende stater, De Forenede Nationers agenturer og ikke-statslige organisationer, der anses som seriøse. Ved udøvelsen af det tilsynshverv, som Domstolen er tildelt i medfør af Konventionens artikel 19, ville Domstolen vælge en for snæver tilgang i lyset af artikel 3 i sager om udlændinge, der er truet med udvisning eller udlevering, hvis den i sin egenskab af en international domstol, der er ansvarlig for at overvåge respekten for menneskerettighederne, kun skulle tage højde for de oplysninger, der er udleveret af de nationale myndigheder i den pågældende kontraherende stat, uden at sammenligne disse oplysninger med oplysninger fra andre pålidelige og objektive kilder (*Salah Sheekh mod Nederlandene*, nr. 1948/04, præmis 136, EMD 2007-I (uddrag)).

- Vedrørende perioden fra den 27. juli 2007 til dags dato

66. Domstolen bemærker først og fremmest, under hensyntagen til de særlige kendsgerninger i sagen, at der på det tidspunkt, hvor klager ansøgte om politisk asyl, dvs. den 27. juli 2007, ikke var anført familiemedlemmer, der skulle have ledsaget ham, på registreringsformularen til ansøgningen eller i den relevante rubrik. Det fremgår endvidere af den erklæring, der blev udstedt i august 2009 af den ikke-statslige organisation "Arsis", der sørgede for klagers indkvartering, at klager ankom til Athen sammen med andre uledsagede mindreårige, og at ingen voksen ifølge klagers udsagn skulle have ledsaget ham. Det fremgår af samme erklæring, at klager på den pågældende dato ikke var tildelt nogen hverken midlertidig eller permanent værge. I betragtning af disse forhold vurderer Domstolen, at klager ikke var ledsaget af en nær slægtning på datoen for registrering af asylansøgningen, dvs. den 27. juli 2007, en situation, der dags dato er uændret.

- Vedrørende perioden fra den 19. til den 27. juli 2007

67. Domstolen bemærker indledningsvist, at klagers påstande om de generelle mangler, der eksisterede i praksis i ordningen med værgemål for mindreårige migranter, og den situation, der var fremherskende navnlig på øen Lesbos, er blevet fremhævet i flere samstemmende rapporter fra internationale organisationer og ikke-statslige organisationer. Det er for eksempel anført i rapporten, der blev offentliggjort i april 2008 af Athenkontoret for De Forenede Nationers højkommisær for flygtninge, at statistikkerne over uledsagede mindreårige, der var udarbejdet ud fra

tilgængelige officielle data, var ufuldstændige og uegnede. Derudover udtrykte Europarådets kommissær for menneskerettigheder bekymring over de vedvarende alvorlige mangler i udøvelsen af værgemål for uledsagede mindreårige asylsøgere (jf. henholdsvis ovenstående præmis 36 og 32).

68. Athen-kontoret for De Forenede Nationers højkommisær for flygtninge har endvidere udtrykkeligt i rapporten, der blev offentliggjort i april 2008, anført, at et antal uledsagede mindreårige på øen Lesbos blev registreret af myndighederne som ledsagede. Samme kontor bemærkede endda hyppigheden og ligheden mellem disse typer hændelser og eksistensen af en standardtekst desangående på afgørelser om udvisning og konkluderede, at de undersøgte sager ikke var enkeltstående. Kontoret vurderede, samtidig med at det blev understreget, at der var rapporteret om sådanne hændelser i forbindelse med udvisningsafgørelser truffet på Lesbos, at de ikke var begrænset til denne region. Kontoret bemærkede ligeledes, at denne praksis syntes at være iværksat uden endog en kortfattet undersøgelse af forholdet mellem den mindreårige og dennes værge (jf. præmis 39 ovenfor).

69. Derudover henviste den ikke-statslige organisation Pro Asyl eksplicit i sin rapport, der blev offentliggjort i oktober 2007, til delegationens besøg i tilbageholdelsescentret på Lesbos, der fandt sted i slutningen af juli 2007, dvs. mens klager var tilbageholdt i Pagani-centret. Det erklæres i rapporten, at afghanske mindreårige vilkårligt blev tilskrevet afghanske voksne med anmærkningerne ”bror” eller ”fætter” (jf. præmis 42 ovenfor).

70. Domstolen henviser navnlig med hensyn til den pågældende periode til følgende: for det første fremgik det af N.M's udvisningsafgørelse, at myndighederne havde henvist til klager som hans fætter uden angivelse af yderligere oplysninger. De officielle dokumenter indeholder ingen oplysninger om de to personers slægtskab, eller om, at de skulle være fætre på klagers mors eller fars side. Domstolen tillægger også det forhold, at anmærkningen ”han ledsager sin mindreårige fætter” optrådte som standardtekst i udvisningsafgørelsen, en særlig betydning. Den henviser til, at Athen-kontoret for De Forenede Nationers højkommisær for flygtninge allerede har bemærket eksistensen af en standardtekst på de udvisningsafgørelser, der anvendes af de græske myndigheder til at betegne mindreårige migranter, der reelt ikke er ledsaget, som ledsagede.

71. De nationale myndigheder skulle endvidere udelukkende have taget udgangspunkt i klagers erklæringer, der angiveligt skulle have udpeget N.M. som sin fætter. Det fremgår imidlertid af sagen, at klager ikke talte engelsk, og at samtalen med politimyndighederne alene blev sikret ved hjælp fra én af klagers landsmænd, der var arresteret af politiet, og som ifølge Regeringen fungerede som tolk. Der fandt desuden ingen samtale sted mellem N.M., klager og myndighederne for at få flere oplysninger om deres personlige situation og for med større sikkerhed at fastslå det eksisterende slægtskab mellem de to personer.

72. Domstolen konkluderer således, at slægtskabet mellem N.M. og klager var blevet fastslået af de kompetente myndigheder via en tilfældig procedure, som ikke var omgærdet af nogen garanti, der gjorde det muligt at konkludere, at klager reelt var en ledsaget mindreårig. Domstolen henviser imidlertid til de vigtige konsekvenser for klagers personlige situation som følge af myndighedernes beslutning om at knytte ham til en anden voksen, der skulle udøve værgfunktionerne og repræsentere ham for myndighederne. Domstolen bemærker endvidere, at Regeringen, bortset fra henvisningen til N.M. på tidspunktet for klagers arrestation og afgørelse om udvisning, ikke havde givet nogen yderligere forklaring på denne persons skæbne efter løsladelsen.

73. Domstolen henviser endelig til ovennævnte betragtning om klagers situation i perioden fra den 27. juli 2007 til dags dato. Fraværet af en væрге i en så lang periode kan kun bestyrke klagers version af den foregående periode. Domstolen vurderer henset til ovenstående og under hensyntagen til rapportererne fra internationale organer og ikke-statslige organisationer om det pågældende emne, at Regeringens argument om, at klager var en ledsaget mindreårig, ikke er blevet fastslået for perioden fra den 19. til den 27. juli 2007. Domstolen anser klager, for så vidt angår denne periode, for at være en uledsaget mindreårig.

ii. Vedrørende spørgsmålet om manglende udtømmelse af nationale retsmidler

74. Domstolen henviser til, at grundlaget for reglen om udtømming af de nationale retsmidler, der er anført i Konventionens artikel 35, stk. 1, er, at klager inden indbringelse af sagen for en international domstol skal give den ansvarlige stat mulighed for at afhjælpe de påståede krænkelser, via nationale retsmidler ved anvendelse af de retlige ressourcer, der tilbydes i national lov, forudsat at de viser sig at være effektive og tilstrækkelige (jf. blandt andet *Fressoz og Roire mod Frankrig* [Storkammeret], nr. 29183/95, præmis 37, EMD 1999 - I). Konventionens artikel 35, stk. 1, foreskriver reelt kun udtømmelse af tilgængelige og adækvate retsmidler i forbindelse med påståede krænkelser. Disse retsmidler skal have en tilstrækkelig grad af sikkerhed ikke blot i princippet, men også i praksis, da de ellers ikke ville have den krævede effektivitet og tilgængelighed; det tilkommer den

indklagede stat at bevise, at disse krav er opfyldt (jf. blandt mange andre *Dalia mod Frankrig*, 19. februar 1998, præmis 38, *Samlingen* 1998-I).

75. Domstolen henviser ligeledes til, at den skal anvende reglen om udtømmelse af nationale retsmidler under behørig hensyntagen til situationen: mekanismen til beskyttelse af menneskerettigheder, som de kontraherende parter er enedes om at etablere. Den har således erkendt, at reglen skal anvendes med en vis fleksibilitet og uden overdreven formalisme (jf. blandt flere *Cardot mod Frankrig*, 19. marts 1991, præmis 34, serie A nr. 200, og *Castells mod Spanien*, 23. april 1991 1992, præmis 27, serie A nr. 232).

76. I den foreliggende sag finder Domstolen det hensigtsmæssigt først at henvise til, at den allerede har konkluderet, at klager om forhold under tilbageholdelse ikke kunne antages til realitetsbehandling, da klagerne ikke havde udtømt de nationale retsmidler. Klagerne i navnlig dommene *Vaden mod Grækenland* (nr. 35115/03, præmis 30-33, 29. marts 2007) og *Tsivis mod Grækenland* (nr. 11553/05, præmis 18-20, 6. december 2007) havde ikke anvendt de retsmidler, der er omhandlet i straffelovens § 572 (forelæggelse af sagen for anklagemyndigheden, der er ansvarlig for fuldbyrdelsen af domme og anvendelse af sikkerhedsforanstaltninger) og §§ 6 og 86 i lov nr. 2776/1999 (forelæggelse af sagen for anklagemyndigheden, der fører tilsyn med fængslet, forelæggelse af sagen for fængslets disciplinærråd og indbringelse af klage om straffuldbyrdelsen for retten). Ovennævnte sager adskiller sig imidlertid tydeligt fra den foreliggende sag, idet de vedrører personer, der er frihedsberøvet efter en straffedom. Domstolen bemærker, at Regeringen ikke hævder, at straffeloven eller lov nr. 2776/1999 skulle kunne anvendes analogt i den foreliggende sag vedrørende klagers midlertidige tilbageholdelse forud for administrativ udvisning. Under alle omstændigheder henviste den informationsbrochure, som myndighederne udleverede til klager, kun til indbringelse af sagen for den overordnede politichef og indgivelse af klage til præsidenten for forvaltningsdomstolen.

77. Med hensyn til indbringelse af sagen for den overordnede politichef, der er nævnt af Regeringen, skal Domstolen først henvise til, at denne mulighed var anført i den informationsbrochure, der blev udleveret til de pågældende personer, men uden angivelse af, hvilken procedure der skulle følges. Der blev heller ikke givet oplysninger om, hvorvidt politichefen var forpligtet til at svare på en klage, eller i bekræftende fald hvornår. I denne forbindelse henviser Domstolen til, at CPT i 2008 bemærkede, at der i Grækenland ikke fandtes en reelt uafhængig myndighed, der var ansvarlig for tilsyn med ordensmagts tilbageholdelsesfaciliteter (jf. præmis 30 ovenfor). Domstolen rejser i øvrigt endvidere spørgsmålet om, hvorvidt politichefen repræsenterer en myndighed, der opfylder betingelserne for den nødvendige uvildighed og objektivitet for en effektiv klageadgang.

78. Med hensyn til lov nr. 3386/2005, som Regeringen henviser til, bemærker Domstolen, at den giver domstolene mulighed for at efterprøve beslutningen om at tilbageholde en ulovlig migrant alene på grundlag af risiko for flugt eller fare for den offentlige orden. Domstolene har ikke beføjelse til at undersøge levevilkårene i tilbageholdelsescentre for udlændinge uden lovligt ophold eller til at beordre løsladelse af en tilbageholdt i lyset heraf.

79. Endelig tillægger Domstolen situationen i den foreliggende sag en særlig vægt. Klager var mindreårig uden juridisk repræsentation under sin tilbageholdelse. Derudover var informationsbrochuren, der blev udleveret til ham, skrevet på arabisk. Ifølge klager var hans modersmål farsi, hvilket ikke

bestrides af Regeringen. Domstolen kan følgelig ikke tage for givet, at klager skulle kunne forstå informationsbrochuren, hvori der henvises til tilgængelige retsmidler. Dertil kommer, at klager kun klager over et enkelt aspekt i forbindelse med sin personlige situation i Pagani-tilbageholdelsescentret, nemlig at han blev tilbageholdt sammen med voksne. De andre aspekter af hans klage angik de eksisterende levevilkår i centret og var identiske for samtlige tilbageholdte.

80. I betragtning af ovenstående skal Domstolen afvise regeringens indsigelse om ikke-udtømmelse af de nationale retsmidler vedrørende forholdene under tilbageholdelsen.

iii. Vedrørende forholdene under tilbageholdelsen i Pagani-tilbageholdelsescentret

81. Domstolen bemærker for det første, at den ikke med sikkerhed kan udtale sig om spørgsmålet om, hvorvidt klager blev tilbageholdt sammen med voksne eller ej. Den bemærker endvidere, at klager navnlig klager over alvorlige problemer med overfyldning, hygiejne og manglende kontakt med omverdenen i Pagani-tilbageholdelsescentret. Domstolen bemærker, at klagers påstande om den generelle tilstand i centret, hvor han blev tilbageholdt i to dage, bekræftes i adskillige samstemmende rapporter fra den græske ombudsmand, CPT samt fra flere internationale organisationer og græske ikke-statslige organisationer. Selv om der i nogle af disse rapporter beskrives situationer efter 2007, året, hvor klager blev tilbageholdt i Pagani-centret, bemærkede Domstolen, at CPT i sin rapport, der blev offentliggjort den 30. juni 2009, nævner, at strukturen i tilbageholdelsescentret for migranter uden lovligt ophold på Lesbos har været uændret siden besøget i februar 2007 (jr. præmis 30 ovenfor). Derudover var der allerede i den periode, hvor klager blev tilbageholdt i Pagani, dvs. i juli 2007, en markant stigning i antallet af tilbageholdte migranter, hvilket utvivlsomt påvirkede kvaliteten af forholdene under tilbageholdelsen. Domstolen bemærkede på dette punkt, at de kompetente myndigheder ifølge Regeringen i løbet af sommeren 2007 skulle håndtere en stor tilstrømning af flygtninge, hvilket forårsagede uhåndterlige situationer i Pagani-centret (jf. præmis 56 ovenfor). Det fremgår af sagsakterne, at denne situation ikke blev bedre i de efterfølgende år (jf. præmis 37 ovenfor). Domstolen finder derfor, at rapporter efter 2007 ligeledes kan tages i betragtning som et supplement i den foreliggende sag.

82. Med hensyn til overfyldning bemærkede CPT især, at der i 2008 var syv hundrede og tyve tilbageholdte migranter i centret, der bestod af fem store lagerbygninger. Centret havde en maksimal indkvarteringskapacitet på tre hundrede personer. De Forenede Nationers højkommisær for flygtninge har bemærket, at Pagani-centret i 2007 modtog flere mennesker, end det kunne håndtere. Amnesty International har henvist til manglen på

tilstrækkelige pladser til mindreårige, mens Læger uden Grænser med henvisning til perioden fra august til oktober 2009 har bemærket, at antallet af tilbageholdte var fire gange indkvarteringskapaciteten for Pagani-centret (jf. henholdsvis præmis 30, 37, 45 og 46 ovenfor).

83. Med hensyn til centrets sundhedssituation afslører konklusionerne fra nogle af de ovennævnte organer og institutioner kummerlige forhold under tilbageholdelse. CPT har især bemærket, at mere end hundrede personer delte to toiletter, og at de tilbageholdte måtte dele madrasser eller sove på gulvet. CPT har navnlig henvist til lækkende toiletter, manglende ventilation og generel sundhedsfare. Ifølge CPT udgjorde Pagani-tilbageholdelsescentret ”en sundhedsfare for både tilbageholdte og personale”. Athen-kontoret for De Forenede Nationers højkommisær for flygtninge har konstateret, at der ikke var et tilstrækkeligt antal toiletter og brusere. Kontoret har også henvist til en kvalmende stank i lokalerne og vandstrømme på gulvet. Læger uden Grænser har konstateret, at forholdet mellem latriner og brusere var under de nationale og internationale standarder. Der var mere specifikt i tilbageholdelsescentret ét latrin til tyve personer og én bruser til halvtreds personer. Situationen blev værre i perioderne med overfyldning, hvor der kun var ét latrin og én bruser til rådighed for et hundrede og halvtreds personer. Læger uden Grænser har i rapporten, der blev offentliggjort i 2010, anført, at tilstopningen af toiletter og brusere forårsagede delvis oversvømmelse af det gulv, hvorpå madrasserne var stablet (jf. henholdsvis præmis 30, 37 og 47).

84. Endelig bemærker Domstolen med hensyn til muligheden for at udøve fritidsaktiviteter og generelt have kontakt med omverdenen, at klager blev tilbageholdt i to dage i Pagani-centret. Den påståede manglende kontakt med omverdenen kunne som følge heraf ikke have alvorlige konsekvenser for hans personlige situation. Domstolen finder det imidlertid hensigtsmæssigt også at undersøge dette spørgsmål for at definere de forhold, hvorunder klager blev tilbageholdt. Den henviser navnlig til konklusionerne fra CPT samt Athen-kontoret for De Forenede Nationers højkommisær for flygtninge, Læger uden Grænser og organisationen Pro Asyl. CPT bemærkede især, at de tilbageholdte ikke havde ret til nogen aktiviteter og brugte tiden på at sove og slappe af i deres celler. CPT bemærkede endda, at en delegation af Læger uden Grænser kun havde adgang til patienterne gennem gitterdøre. Pro Asyl har fremhævet manglen på tilgængelige telefoner og vanskelighederne for de tilbageholdte med at etablere kontakter med omverdenen (jf. henholdsvis præmis 30 og 41 ovenfor). Domstolen bemærker i den forbindelse, at den allerede har konkluderet, at der er sket krænkelse af Konventionens artikel 3 på grund af manglerne rekreative aktiviteter, der er forbeholdt tilbageholdte migranter i Grækenland med henblik på udvisning (jf. *Tabesh mod Grækenland*, nr. 8256/07, præmis 43, 26. november 2009; *SD mod Grækenland*, nr. 53541/07, præmis 51, 11. juni 2009).

85. Sammenfattende beskriver ovennævnte forhold under tilbageholdelse, som åbenlyst var under de standarder, der er foreskrevet i internationale tekster inden for området, og navnlig kravene i Konventionens artikel 3. Domstolen tager ligeledes højde for følgende oplysninger: I 2009 beskrev CPT forholdene for tilbageholdelse i Pagani-centret som ”vederstyggelige”. CPT har endvidere i rapporten, der blev offentliggjort i 2010, konstateret, at centret ”var sundhedsfarligt ud over enhver beskrivelse, og at forholdene under tilbageholdelsen for nogle, om ikke samtlige, migranter uden lovligt ophold uden videre kunne beskrives som umenneskelige og nedværdigende” (jf. præmis 30 og 31 ovenfor). Domstolen lægger i denne forbindelse særlig vægt på de voldelige hændelser, der fandt sted i centret i 2009 på grund af de elendige forhold under tilbageholdelse. Som Amnesty International og Læger uden Grænser bemærker, gik et stort antal tilbageholdte i sultestrejke for at protestere mod forholdene under tilbageholdelse, og der udbrød også uroligheder. Det bekræftes i rapporterne fra CPT og Læger uden Grænser, at myndighederne lukkede Pagani-tilbageholdelsescentret i 2009 (jf. ovenstående præmis 31 og 48).

86. Domstolen tager højde for Regeringens argument om, at klager blev tilbageholdt i Pagani i et meget begrænset tidsrum på to dage. Den henviser dog til, at vurderingen af det minimum af alvor, som mishandling skal nå op på for at falde ind under Konventionens artikel 3, ifølge sagens natur er relativ. Det afhænger af alle sagens omstændigheder (*Labita mod Italien*

[Storkammeret], nr. 26772/95, præmis 120, EMD 2000-IV), og især af behandlingens art og situationen, dens varighed og de fysiske eller mentale påvirkninger samt under tiden den krænkedes køn, alder og helbredstilstand (*Price mod Det Forenede Kongerige*, nr. 33394/96, præmis 24, EMD 2001-VII; *Mikadzé mod Rusland*, nr. 52697/99, præmis 108, 7. juni 2007). I den foreliggende sag er Domstolen opmærksom på, at klager på grund af sin alder og personlige situation befandt sig i en ekstremt sårbar situation. Det fremgår af sagsakterne, at de kompetente myndigheder slet ikke var foruroligede over klagers særlige situation under tilbageholdelsen. Forholdene under tilbageholdelsen i Pagani-centret var endvidere, især med hensyn til indkvartering, hygiejne og infrastruktur, så graverende, at de krænkede selve anskuelsen af menneskelig værdighed. De betragtes følgelig enkeltstående og uden at tage hensyn til tilbageholdelsens længde som en nedværdigende behandling i strid med artikel 3.

iv. Vedrørende perioden efter klagers løsladelse

87. Som allerede bemærket var klagers situation præget af hans unge alder, det faktum, at han var udlænding i en ulovlig situation i et ukendt land, at han var uledsaget og derfor overladt til sig selv. I betragtning af den absolutte beskyttelse, der er tillagt i Konventionens artikel 3, skal det ifølge Domstolen huskes, at disse oplysninger er afgørende i den foreliggende sag og har forrang for klagers egenskab af udlænding uden ulovligt ophold. Han faldt utvivlsomt ind under kategorien af de mest sårbare mennesker i samfundet, og det tilkom den græske stat at beskytte ham og tage sig af ham ved at træffe passende foranstaltninger i henhold til de positive forpligtelser, der følger af artikel 3 (jf. *Mubilanzila Mayeka og Kaniki Mitunga mod Belgien*, nævnt ovenfor, præmis 55).

88. For så vidt angår perioden efter den 27. juli 2007, datoen for klagers indgivelse af asylansøgningen, bemærker Domstolen, at der på klagers registreringsformular ikke er anført noget ledsagende familiemedlem. Det fremgår imidlertid ikke af sagsakterne, at myndighederne, og navnlig anklagemyndigheden for mindreårige, efterfølgende skulle have taget skridt til at overholde forpligtelserne, der navnlig følger af artikel 19 i den præsidentielle forordning nr. 220/2007, for at sikre, at der blev udpeget en værge.

89. I den forbindelse bemærkede Domstolen, at både Europarådets kommissær for menneskerettigheder, Kontoret for De Forenede Nationers højkommissær for flygtninge og Amnesty International redegør for vedvarende alvorlige mangler i praksissen med værge til uledsagede mindreårige i Grækenland. Navnlig De Forenede Nationers højkommissær for flygtninge har allerede med alvorlig bekymring konstateret, at de græske anklagere, selv om de er blevet udpeget ved lov som midlertidige værger for mindreårige asylansøgere, sjældent indtræder i sager, der angår sidstnævntes

leve- og modtagelsesforhold (jf. præmis 32 ovenfor). Domstolen henviser til, at der dags dato ifølge erklæringen fra organisationen "Arsis" indtil videre ikke er udpeget en værge til klager, skønt anklagemyndigheden for mindreårige er gjort opmærksomhed på sagen.

90. Med hensyn til perioden mellem datoen for klagers frigivelse og indgivelse af asylansøgningen henviser Domstolen først til de rapporter, der er udarbejdet af organisationerne "Pro Asyl" og "Arsis". Den første organisation fortæller, at der under dens besøg i Pagani-tilbageholdelsescentret var 30 afghanske tilbageholdte mindreårige, som blev løsladt den 20. og 21. juli 2007, på samme tidspunkt som klager. Det bekræftes i rapporten fra Pro Asyl, at nogle af dem var nødt til at overnatte på havnen i Lesbos, da de ikke havde en billet til Athen (jf. præmis 42 ovenfor). Organisationen "Arsis" bekræfter, at klager kontaktede den ved sin ankomst til Athen takket være den hjælp og de oplysninger, han havde fået af en ikke-statslig organisation ("Prosfygi") på øen Lesbos. Det er organisationen "Arsis", der har sørget for indkvartering af klager i Athen og hjælp med indgivelse af en asylansøgning.

91. Derudover har den græske ombudsmand, navnlig med hensyn til uledsagede mindreårige, der var tilbageholdt i Pagani, bemærket, at der efter deres frigivelse ikke var taget højde for indkvartering. Der eksisterede ingen politik til søgning efter deres familier, styring af afrejse til Athen og generelt garanti for som et minimum deres overlevelse. Endelig tager Domstolen ligeledes den rapport, der blev offentliggjort i 2008 af organisationen "Human Rights Watch" og med titlen "Laissés survivre : l'échec systématique de protéger des enfants migrants non accompagnés en Grèce", til efterretning. Der redegøres blandt andet i rapporten om den behandling, som de uledsagede mindreårige migranter ofte udsættes for, efter at de er frigivet af de græske myndigheder. Det bemærkes, at børn er frigivet, uden at der var truffet nogen foranstaltning for deres efterfølgende indkvartering og uden myndighedernes forsøg på at beskytte dem mod mulig vold eller udnyttelse, som de måtte blive udsat for (jf. henholdsvis præmis 26 og 50 ovenfor).

92. Det fremgår af ovenstående, at klager blev overladt til sig selv efter at være frigivet af de græske myndigheder. Klagers indkvartering og generelle omsorg blev kun ydet af lokale ikke-statslige organisationer på Lesbos eller i Athen, der undersøgte hans sag før og efter hans ankomst til Athen. Domstolen mener, at klager på grund af myndighedernes adfærd, der har udvist ligegyldighed over for klager, har været ramt af dyb angst og alvorlig ængstelse, navnlig da han blev løsladt og indtil organisationen "Arsis" tog sig af ham. Domstolen bemærker i denne henseende erklæringerne fra organisationen "Arsis", ifølge hvilke klager, da han fik adgang til indkvarteringscentret for mindreårige, havde problemer med at falde i søvn uden lys, talte med besvær og tabte sig voldsomt.

93. Domstolen finder det ligeledes hensigtsmæssigt at henvise til de nylige bemærkninger i dommen *M.S.S. mod Belgien og Grækenland* [Storkammeret], (nr. 30696/09, 21. januar 2011). Den har deri bemærket "asylansøgernes særlige og notoriske usikkerhed og sårbarhed i Grækenland" og holdt de græske myndigheder ansvarlige "for deres passivitet" under særlig hensyntagen til navnlig "de forhold, som [M.S.S.] levede under i flere måneder, hvor han boede på gaden uden penge, uden adgang til sanitære installationer og uden midler til at dække de grundlæggende behov" (*M.S.S.*, nævnt ovenfor, præmis 259 og 263).

94. På baggrund af ovenstående foranlediger sagens omstændigheder Domstolen til at konkludere, at den grænse for alvor, der kræves i Konventionens artikel 3, navnlig på grund af de kompetente myndigheders undladelser af opfølgning og vejledning af klager, ligeledes er nået i den foreliggende sag for perioden efter hans løsladelse.

v. Konklusion

95. På baggrund af ovenstående finder Domstolen, at både forholdene under tilbageholdelsen, som klager blev udsat for i Pagani-centret, og myndighedernes undladelse af at tage hånd om ham som uledsaget mindreårig efter løsladelsen svarer til en nedværdigende behandling. Der er følgelig sket en krænkelse af Konventionens artikel 3.

96. Henset til ovenstående betragtninger om spørgsmålet om udtømmelse af de nationale retsmidler konkluderer Domstolen, at staten ligeledes har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til Konventionens artikel 13.

II. OM DE PÅSTÅEDE KRÆNKELSER AF KONVENTIONENS ARTIKEL 5

97. Klager klager over, at hans status som uledsaget mindreårig med ulovligt ophold i værtslandet blev totalt tilsidesat ved arrestationen,

tilbageholdelsen og afgørelsen om udvisning. Han klager endvidere over, at de nationale myndigheder ikke informerede ham tilstrækkeligt om årsagerne til arrestationen og om de retsmidler, han muligvis ville kunne udøve i denne henseende.

98. Domstolen finder det relevant at behandle klagepunkterne i henhold til Konventionens artikel 5, stk. 1, litra f), 2 og 4, der har følgende ordlyd:

”1. Enhver har ret til frihed og personlig sikkerhed. Ingen må berøves friheden undtagen i følgende tilfælde og i overensstemmelse med den ved lov foreskrevne fremgangsmåde:

(...)

f) lovlige anholdelse eller forvaring af en person for at hindre ham i uretmæssigt at trænge ind i landet eller af en person, mod hvem udvisnings- eller udleveringssag er svævende.”

2. Enhver, der anholdes, skal ufortøvet på et sprog, som han forstår, underrettes om grundene til anholdelsen og om enhver mod ham rettet anklage.

(...)

4. Enhver, der berøves friheden ved anholdelse eller forvaring, skal være berettiget til at tage skridt til, at der af en domstol træffes hurtig afgørelse om lovligheden af hans forvaring, og at hans løsladelse beordres, hvis forvaringen ikke er retmæssig.”

A. Om antagelse til realitetsbehandling

99. Domstolen bemærker, at disse klagepunkter ikke er åbenbart ugrundede i henhold til Konventionens artikel 35, stk. 3, og at de ikke kommer i konflikt med nogen anden afvisningsgrund. Domstolen erklærer hermed, at de kan antages til realitetsbehandling.

B. Om realiteten

1. Om Konventionens artikel 5, stk. 1, litra f)

a) Parternes påstande

100. Regeringen påpeger, at tilbageholdelsen af en udlænding i forbindelse med en administrativ udvisning som i den foreliggende sag ikke udgør en straf for en lovovertrædelse, men en foranstaltning til at sikre gennemførelse af udvisningen, og at den under ingen omstændigheder må

overstige tre måneder. Den hævder, at klagers tilbageholdelse var lovlig og var baseret på § 76 i lov nr. 3386/2005. Ifølge Regeringen handlede politiet inden for de lovbestemte rammer, og klager blev kun tilbageholdt i en periode på to dage.

101. Klager svarede, at det i folkeretten om barnets rettigheder er foreskrevet, at mindreåriges tilbageholdelse skal beordres som en sidste udvej. Han tilføjer, at der i den nationale ret i lov nr. 3386/2005 ikke skelnes mellem mindreårige og voksne. I praksis er konsekvensen af denne mangel tilbageholdelse af enhver migrant, der er ulovligt indrejst i Grækenland, uanset migrantens alder og særlige situation. For klager var tilbageholdelsen ikke i hans tarv som mindreårig. Myndighederne tog kun hensyn til målet om at sikre udvisning af klager. De ignorerede således fuldstændigt de skadelige følger, som klagers tilbageholdelse måtte få på hans psykologiske tilstand under de kummerlige forhold i Pagani-centret. Endelig henviser klager til, at han ønskede at ansøge om politisk asyl, men at de nationale myndigheder ikke tilbød ham muligheden for at gøre det ved arrestationen. Ifølge klager skulle myndighederne ikke have anvendt lov nr. 3386/2005 uden at overveje, om han var en potentiel asylansøger.

b) Domstolens bemærkninger

102. Ved behandling af formålet og emnet for artikel 5 i dens kontekst og forholdene i folkeretten tager Domstolen hensyn til vigtigheden af denne bestemmelse i konventionssystemet: den fastlægger en grundlæggende menneskerettighed, nemlig beskyttelsen af individet mod vilkårlige overgreb fra statens side på individets frihed (jf. navnlig *Winterwerp mod Nederlandene*, 24. oktober 1979, præmis 37, serie A nr. 33).

103. Selv om den generelle regel i artikel 5, stk. 1, er, at enhver har ret til frihed, indeholder litra f) i bestemmelsen en undtagelse ved at give staterne mulighed for at begrænse udlændinges frihed i forbindelse med kontrol med indvandring. Som Domstolen allerede har bemærket, nyder staterne, med forbehold af deres forpligtelser i henhold til konventionen, den ”ubestridelige ret til suveræn kontrol med udlændinges indrejse og ophold på deres område” (*Chahal mod Det Forenede Kongerige*, 15. november 1996, præmis 73, *Samling 1996-V*; *Saadi mod Det Forenede Kongerige* [Storkammeret], nr. 13229/03, præmis 64, EMD 2008 - ...).

104. Det er fastslået i Domstolens retspraksis vedrørende artikel 5, stk. 1, at enhver frihedsberøvelse ikke kun skal falde inden for en af undtagelserne i stk. a) til f), men også være ”lovlig”. For så vidt angår ”lovligheden” af en tilbageholdelse, herunder iagttagelse af ”den ved lov foreskrevne fremgangsmåde”, henviser Konventionen i det væsentlige til national ret og opstiller en forpligtelse til at overholde de materielle og formelle regler i national ret. Det er imidlertid ikke tilstrækkeligt at overholde national ret. Artikel 5, stk. 1, kræver endvidere, at enhver

frihedsberøvelse skal overholde formålet om, at en person skal beskyttes mod vilkårlighed (jf. blandt mange andre, *Winterwerp mod Nederlandene*, nævnt ovenfor, præmis 37, *Amuur mod Frankrig*, nævnt ovenfor, præmis 50, og *Witold Litwa mod Polen*, nr. 26629/95, præmis 78, EDM 2000-III). Ingen vilkårlig tilbageholdelse kan være forenelig med artikel 5, stk. 1, idet begrebet ”vilkårlighed” i denne sammenhæng går videre end den manglende overensstemmelse med national ret. En frihedsberøvelse kan således være lovlig i henhold til national ret, men stadig vilkårlig og dermed i strid med konventionen (*Mooren mod Tyskland* [Storkammeret], nr. 11364/03, præmis 77, EMD 2009 - ...).

105. Domstolen skal således sikre, at en national ret er i overensstemmelse med Konventionen, herunder de generelle principper, der er angivet i eller forudsættes af den. Vedrørende det sidste punkt understreger Domstolen, at det med hensyn til frihedsberøvelse er særligt vigtigt at overholde det generelle princip om retssikkerhed. Det er derfor vigtigt, at betingelserne for frihedsberøvelse i henhold til national ret er klart defineret, og at loven i sig selv er forudsigelig i dens anvendelse for at opfylde kriteriet om ”lovlighed”, der er fastlagt i konventionen, og som kræver, at enhver lov er tilstrækkeligt præcis til, at borgeren - uanset om denne finder det nødvendigt at søge faglig bistand eller ej - har mulighed for i et efter sagens omstændigheder rimeligt omfang at kunne forudse følgerne af en bestemt handling (*Baranowski mod Polen*, nr. 28358/95, præmis 50-52, EMD 2000-III).

106. Det fremgår af retspraksis vedrørende artikel 5, stk. 1, litra f), at gennemførelsen af en sådan foranstaltning for at undgå at blive anset for vilkårlig skal være foretaget i god tro. Den skal også være nært forbundet med formålet med at forhindre en person i at indrejse ulovligt; desuden skal frihedsberøvelsens sted og betingelser skal være passende, og endelig må frihedsberøvelsens varighed skal ikke overstige det, der er rimeligt i forhold til det forfulgte formål (*Saadi mod Det Forenede Kongerige* [Storkammeret], nævnt ovenfor, præmis 74).

107. Domstolen bemærker i den foreliggende sag, at klagers frihedsberøvelse var baseret på § 76 i lov nr. 3386/2005, og at den primært tog sigte på at sikre muligheden for at udvise klager. Domstolen henviser i denne forbindelse til, at artikel 5, stk. 1, litra f), ikke kræver, at frihedsberøvelsen af en person, mod hvilken der tages skridt til udvisning eller udlevering, med rimelighed kan anses for nødvendig, f.eks. for at forhindre personen i at begå en forbrydelse eller at flygte (jf. *Chahal mod Det Forenede Kongerige*, nævnt ovenfor, præmis 112). Desuden kan længden af klagers tilbageholdelse, dvs. to dage, i princippet ikke betragtes som urimelig i forhold til det forfulgte formål.

108. Det forholder sig ikke desto mindre således, at beslutningen om at tilbageholde klager i den foreliggende sag ser ud til at være et resultat af den automatiske anvendelse af § 76 i lov nr. 3386/2005 uden behandling af hans

særlige situation som uledsaget mindreårig. Domstolen bemærker i denne forbindelse, at artikel 3 i Konventionen om barnets rettigheder af 20. november 1989 bestemmer, at barnets tarv skal komme i første række blandt andet hos forvaltningsmyndigheder i samtlige beslutninger, der berører dem. Derudover bestemmer artikel 37 i samme konvention, at tilbageholdelse af et barn kun må anvendes som en sidste udvej (jf. præmis 33 ovenfor). Det bestemmes endvidere i den præsidentielle forordning nr. 220/2007, der omsætter Rådets direktiv 2003/9/EF om fastlæggelse af minimumsstandarder for modtagelse af asylansøgere i medlemsstaterne til græsk lov, at den mindreåriges tarv kommer i første række for medlemsstaterne (jf. præmis 25 ovenfor). Endelig bemærker Domstolen, at den i forbindelse med sin retspraksis om Konventionens artikel 8 og beskyttelsen af familielivet allerede har vedgået, at der i øjeblikket er en bred enighed - herunder i folkeretten - om tanken om, at barnets tarv i samtlige beslutninger vedrørende børn skal have forrang (*Neulinger og Shuruk mod Schweiz* [Storkammeret], nr. 41615/07, præmis 135, 6. juli 2010).

109. I den foreliggende sag behandlede de nationale myndigheder imidlertid på ingen måde spørgsmålet om klagers tarv som mindreårig, da de beordrede hans tilbageholdelse. De undersøgte heller ikke, om klagers anbringelse i Pagani-tilbageholdelsescentret var en sidste udvej, eller om der kunne anvendes en mindre drastisk foranstaltning til at garantere hans udvisning. Disse forhold rejser tvivl hos Domstolens med hensyn til myndighedernes gode tro under gennemførelsen af tilbageholdelsesforanstaltningen.

110. Dette er desto mere sandt, da, som Domstolen allerede har bemærket i forbindelse med Konventionens artikel 3, forholdene for tilbageholdelse i Pagani-centret, især hvad angår indkvartering, hygiejne og infrastrukturen, var så graverende, at de krænkede selve anskuelsen af menneskelig værdighed. På baggrund af ovenstående konkluderer Domstolen, at klagers tilbageholdelse ikke var ”lovlig” i henhold til Konventionens artikel 5, stk. 1, litra f), og at der er sket en overtrædelse af denne bestemmelse.

2. Om Konventionens artikel 5, stk. 2 og 4

a) Parternes påstande

111. Regeringen hævder, at klager i henhold til § 76, stk. 2, i lov nr. 3386/2005 kunne gøre indsigelse mod den administrative retsakt, hvori udvisningen blev beordret. Derudover påberåber Regeringen sig artikel 76, stk. 3, i samme lov, der giver klager mulighed for at anfægte lovligheden af tilbageholdelsen ved hjælp af indsigelser, der skulle indbringes for

præsidenten for forvaltningsdomstolen. Regeringen påpeger, at klager havde mulighed for at anmode om og opnå retshjælp.

112. Klager svarer, at lov nr. 3386/2005 ikke indeholder bestemmelser om et retsmiddel, som reelt kunne klassificeres som effektivt, da det ikke fremgår af loven, at den tillader anfægtelse af lovligheden af tilbageholdelse med henblik på udvisning. Han henviser endvidere til, at de nationale myndigheder havde registreret ham som en ledsaget mindreårig, hvilket i praksis betød, at han havde mistet enhver mulighed for at udøve de retsmidler, der er omhandlet i national ret. Disse retsmidler skulle reelt udøves af en værge, der i den foreliggende sag var ikke-eksisterende.

b) Domstolens bemærkninger

113. Domstolen henviser til, at begrebet ”lawfulness” (”lovformelighed”, ”lovlighed”) skal have den samme betydning i artikel 5, stk. 4, som i stk. 1, så en tilbageholdt person har ret til at få efterprøvet tilbageholdelsen i henhold til ikke alene national ret, men også Konventionen, de generelle principper, der er nedfældet i den, og formålet med de begrænsninger, der er tilladt i stk. 1. Artikel 5, stk. 4, garanterer ikke retten til domstolsprøvelse i et sådant omfang, at det ville bemyndige Domstolen til at lade sin egen vurdering af samtlige sagens aspekter, herunder betragtninger af ren hensigtsmæssighed, træde i stedet for den vurdering, der er foretaget af den myndighed, der træffer afgørelsen. Domstolsprøvelsen bør imidlertid være tilstrækkeligt bred til at angå de forhold, der er essentielle for lovligheden af tilbageholdelsen af et individ i henhold til stk. 1 (*Chahal mod Det Forenede Kongerige*, nævnt ovenfor, præmis 127; *Dougoz mod Grækenland*, nr. 40907/98, præmis 61, EMD 2001-II).

114. Domstolen bemærker indledningsvist, at den allerede har taget stilling til spørgsmålet om effektiviteten af domstolsprøvelse efter græsk ret om tilbageholdelse af personer med henblik på administrativ udvisning (jf. dommene *SD mod Grækenland*; *Tabesh mod Grækenland*, nævnt ovenfor, og *AA mod Grækenland*, nr. 12186/08, 22. juli 2010). Den finder det hensigtsmæssigt at sammenfatte sine betragtninger i den foreliggende sag, der rejser lignende spørgsmål med hensyn til Konventionens artikel 5, stk. 4.

115. Generelt har Domstolen allerede bemærket manglerne i national ret med hensyn til effektiviteten af domstolsprøvelse af tilbageholdelse med henblik på udvisning og har konkluderet, at de ikke var forenelige med kravene i artikel 5, stk. 4 (jf. *AA mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 71).

116. Hvad angår de retsmidler, der er omhandlet i § 76 i lov nr. 3386/2005, bemærker Domstolen, at stk. 2 i denne bestemmelse gav den pågældende person mulighed for at gøre indsigelse mod vedtagelse af den administrative retsakt, hvori udvisning beordres. Regeringen fremlagde dog

intet bevis for, at dette retsmiddel ligeledes kunne vedrøre andre spørgsmål bortset fra henvisningsspørgsmålet.

117. Hvad angår § 76, stk. 3, i lov nr. 3386/2005, har Domstolen allerede konstateret, at retsmidlet med indsigelse, som en tilbageholdt udlænding kan fremsætte mod afgørelsen om tilbageholdelse, ikke udtrykkeligt giver dommeren beføjelse til at efterprøve lovligheden af henvisningen, som i dette tilfælde i græsk ret udgør retsgrundlaget for tilbageholdelsen. Artikel 76, stk. 4, som affattet, gør det muligt for domstolene kun at efterprøve tilbageholdelsesafgørelsen på grund af risikoen for flugt eller fare for den offentlige orden (*AA mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 73; *Tabesh mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 62; *SD mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 73). Domstolen har ligeledes i denne forbindelse erkendt eksistensen af nogle nylige retsafgørelser, der er truffet i første instans, og vedgår, at forvaltningsdomstolene efterprøver lovligheden af en udlændings tilbageholdelse, og hvis de af én eller anden årsag betragter den som ulovlig, beordrer de løsladelse. Domstolen mente imidlertid, at eksistensen af et par retsafgørelser truffet i første instans ikke var tilstrækkelig til at fjerne tvetydigheden i formuleringerne i lov nr. 3386/2005 i sagen (*A.A. mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 75).

118. Med hensyn til søgsmålet om annullering af udvisningsafgørelsen for ministeren for offentlig orden, jf. præmis 77 i lov nr. 3386/2005, bemærker Domstolen, at dette var et præjudicielt retsmiddel, hvis udøvelse er en betingelse for den eventuelle indbringelse af et annulationsspørgsmål mod udvisningskendelsen for forvaltningsdomstolene. Domstolen har allerede påpeget de problemer, der er forbundet med dette retsmiddel. Det kan reelt kun vedrøre spørgsmålet om henvisning og ikke tilbageholdelsen (*A.A. mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 72).

119. Domstolen har endvidere allerede henvist til den lange sagsbehandling, der normalt følger efter indbringelse af et annulationsspørgsmål og et søgsmål om udsættelse af gennemførelse af udvisningsafgørelsen ved forvaltningsdomstolene. Disse retsmidler medfører endvidere ikke ophævelse af tilbageholdelsesforanstaltningen (jf. *Tabesh mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 62, og *S.D. mod Grækenland*, nævnt ovenfor, præmis 74).

120. Endelig skal Domstolen også behandle de særlige omstændigheder i sagen for at vurdere effektiviteten af ovennævnte retsmidler. I denne henseende henviser den til sine betragtninger i forbindelse med behandling af klagepunktet i henhold til Konventionens artikel 3. Domstolen bemærker navnlig, at klager reelt ikke kunne kontakte en advokat. Klager havde endvidere modtaget en informationsbrochure om nogle af de tilgængelige retsmidler, skrevet på et sprog, der i princippet var uforståeligt for ham. Dette dokument var skrevet på arabisk, men, som det fremgår af sagen, er klagers modersmål farsi. Domstolen bemærkede i den forbindelse, at det

under den efterfølgende registrering af klagers ansøgning om politisk asyl blev nævnt i referatet, at samtalen med klager havde fundet sted på farsi. Klage blev endvidere registreret som en ledsaget mindreårig, selvom han var uden en værge, der kunne have handlet som hans juridiske repræsentant. Selv om det antages, at ovennævnte retsmidler kunne have været effektive, kan Domstolen ikke se, hvordan den pågældende person skulle kunne have udøvet dem.

121. Domstolen konkluderer henset til ovenstående, at der er sket en overtrædelse af Konventionens artikel 5, stk. 4.

Domstolen finder endvidere, at klagers hovedklagepunkt i henhold til Konventionens artikel 5, stk. 2, ikke består i manglende forståelse af grundene til arrestationen eller tilbageholdelsen, men i at han forstod ikke indholdet af brochuren om rettighederne. På baggrund af konklusionen i medfør af Konventionens artikel 5, stk. 4, finder Domstolen det ikke nødvendigt at foretage en separat behandling i henhold til Konventionens artikel 5, stk. 2.

III. VEDRØRENDE ANVENDELSE AF KONVENTIONENS ARTIKEL 41

[udeladt tekst]

C. Morarenter

129. Domstolen finder det passende at beregne morarenterne efter satsen for Den Europæiske Centralbanks marginale udlånsfacilitet med tillæg af tre procentpoint.

På BAGGRUND AF DISSE PRÆMISSER UDTALER DOMSTOLEN ENSTEMMIGT:

1. Regeringens indsigelse om ikke-udtømmelse af de nationale retsmidler henskydes til afgørelse i forbindelse med sagens realitet og afvises.
2. Klagen antages til realitetsbehandling.
3. Der er sket en krænkelse af artikel 3 på grund af forholdene under tilbageholdelsen i Pagani-centret og myndighedernes unndladelser i perioden efter klagers løsladelse.

4. Der er sket en krænkelse af Konventionens artikel 13 vedrørende klagepunktet udledt af forholdene under tilbageholdelsen.
5. Der er sket en overtrædelse af Konventionens artikel 5, stk. 1.
6. Det er ikke nødvendigt at foretage en separat behandling af det klagepunkt, der er udledt af Konventionens artikel 5, stk. 2.
7. Der er sket en overtrædelse af Konventionens artikel 5, stk. 4.
8. *Domstolen erklærer, at*
  - a) den indklagede stat inden tre måneder fra den dato, hvor dommen bliver endelig i henhold til Konventionens artikel 44, stk. 2, skal betale følgende beløb til klager:
    - i. 15.000 EUR (femten tusind euro), med tillæg af ethvert beløb, der måtte være skyldigt i skat, for det ikke-økonomiske tab;
    - ii. 1.000 EUR (tusind euro), med tillæg af ethvert beløb, der måtte være skyldigt for klagerne i form af skat, til udgifter og sagsomkostninger.
  - b) Fra udløbet af denne frist og frem til betaling forrentes disse beløb med en simpel rente til en sats svarende til satsen for Den Europæiske Centralbanks marginale udlånsfacilitet, der er gældende i denne periode, med tillæg af tre procentpoint.

Affattet på fransk og derefter meddelt skriftligt den 5. april 2011 i medfør af regel 77, stk. 2 og 3 i Domstolens procesreglement.

Søren Nielsen
Justitssekretær

Nina Vajić
Formand